

Інститут психології імені Г.С. Костюка АПН України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ
Том 10

Психологія навчання.
Генетична психологія.
Медична психологія

Випуск 6

За редакцією
С.Д. Максименка, М.В. Папучі

Частина 1

Київ-Ніжин
2008

Інститут психології імені Г.С.Костюка АПН України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ

Том 10

Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія

Випуск 6

Частина 1

Київ - Ніжин
2008

ББК 74.1

А 43

Друкується за ухвалою Вченої ради Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України

А 43 Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія / За ред. С.Д.Максименка, М.В.Палучі. – Київ–Ніжин, 2008. – Том 10. – Вип.6. – 375 с.

ISBN 978-966-96962-8-1

Редакційна колегія:

Максименко С.Д., академік АПН України, доктор психол. наук, професор

Чепелєва Н.В., член-кор. АПН України, доктор психол. наук, професор

Балл Г.О., член-кор. АПН України, доктор психол. наук, професор

Карамушка Л.М., доктор психол. наук, професор

Машбиць Ю.І., доктор психол. наук

Смутьсон М.Л., доктор психол. наук

Титаренко Т.М., доктор психол. наук, професор

Андрієвська В.В., кандидат психол. наук

Тищенко С.П., кандидат психол. наук

У збірнику наукових праць представлені статті науковців України, в яких висвітлюються теоретико-методологічні та прикладні проблеми психології навчання, генетичної та медичної психології як інтегрованого напрямку досліджень, що вивчає проблеми розвитку і становлення психіки людини, зокрема, у навчальному процесі та змін, які відбуваються в клінічних умовах. Особливу проблематику складають роботи, що розкривають психологічні аспекти фахової підготовки психологів.

Збірника адресований викладачам психології вищих навчальних закладів, аспірантам, студентам, працівникам у галузі практичної психології, науковцям-психологам, іншим фахівцям, що займаються проблемами психології розвитку.

ISBN 978-966-96962-8-1

ISBN 966-8063-50

ISBN 966-8063-05

© Інститут психології ім. Г.С. Костюка 2008

© Максименко С.Д., Палуча М.В. 2008

**Проблеми розвитку професійної мотивації
та конфліктної компетентності у студентів педагогічних ВНЗ
(у структурі їх психофізіологічної готовності до педагогічної діяльності)**

М.В. Войтович, Н.А. Панасенко, м. Куїв

Стаття присвячена проблемі розвитку конфліктної компетентності та професійної мотивації у студентів педагогічних ВНЗ (у структурі їх загальної психофізіологічної готовності до педагогічної діяльності). У статті розкрито зміст понять «конфліктна компетентність» та «професійна мотивація» та їх взаємозв'язок у процесі становлення фахівця на етапі навчання у ВНЗ.

Загальна психофізіологічна готовність до педагогічної діяльності визначається як цілісна система психофізіологічних якостей (підсистем) особистості, взаємодія яких забезпечує підтримання оптимальної працездатності вчителя, досягнення ним належного рівня адаптаційних можливостей і як наслідок – здійснення високоефективної педагогічної діяльності. Вказується, що процес підготовки майбутніх фахівців у педагогічній галузі має передбачати не тільки засвоєння теоретичних знань, а й формування професійно важливих рис особистості фахівця (О.Ф. Бондаренко, О.А. Бодальов, В.О. Моляко, Л.Е. Орбан-Лембрик, В.Т. Панок, Н.В. Чепелева та ін.). А це, наприклад, такі риси, як професійна мотивація, професійна самосвідомість фахівця, конфліктна компетентність, індивідуальний стиль діяльності і спілкування та обов'язково, – розвиток творчого потенціалу. На нашу думку, важливо акцентувати увагу саме на розвитку та взаємозв'язку таких складових особистості, як професійна мотивація та конфліктна компетентність, розвиток яких і сприятиме в подальшому професійному становленню особистісно зрілого та продуктивного фахівця.

Мета дослідження. На основі теоретичного вивчення наукових джерел та попередніх особистих досліджень з'ясувати зміст понять «професійна мотивація» і «конфліктна компетентність» та особливості їхнього розвитку у студентів педагогічних ВНЗ.

У багатьох дослідженнях, присвячених особистості студента (Б.Г. Ананьєв, А.В. Дмитрієв, І.С. Кон, В.Т. Лісовський та ін.), вказується на суперечність їхнього особистісного розвитку та внутрішнього світу, складність усвідомлення своєї самотності та формування яскравої, висококультурної індивідуальності.

Було виявлено, що основні елементи професійно-психологічної картини світу виникають у початковий період професійного самовизначення особистості й не зазнають радикальних якісних змін у процесі подальшої професійної соціалізації.

Як зазначає Е.Ф. Зеєр, професійне становлення особистості проходить через шість стадій (оптація, професійна підготовка, професійна адаптація, первинна професіоналізація, вторинна професіоналізація та професійна майстерність). Перехід від стадії до стадії супроводжується нормативними професійними кризами [2].

Періоду навчання у ВНЗ (16 – 23 роки) відповідає стадія професійного становлення особистості (стадія професійної освіти). Вона охоплює період навчання у ВНЗ й пов'язана з одержанням необхідних професійних знань і вмінь. Ця стадія характеризується переживанням кризи ревізії й корекції професійного вибору, що виявляється на першому й останньому році навчання. У студентів-психологів ця криза може збільшуватися існуючим розривом між академічною психологічною наукою й психологічною практикою. Тобто, чим пізніше студент здобуде практичні навички, тим більш яскравою і довгою буде ця криза. Рівень уявлень студентів про майбутню професію характеризується знанням вимог, які висуває сама професія, і умов професійної діяльності.

Також треба зазначити, що студентство у соціально-психологічному аспекті, порівняно з іншими верствами населення, відрізняється більш високим освітнім рівнем, більш активною соціальною позицією та більш активним споживанням культури, високим рівнем пізнавальної мотивації.

Основними компонентами психофізіологічної готовності до педагогічної діяльності є фізична, когнітивна, адаптаційна та інформаційна складові (О.М. Кокун, 2005):

1) *Фізичну готовність* – оптимальний рівень функціонування фізіологічних підсистем організму, який забезпечує підтримання високої працездатності, необхідної для здійснення педагогічного процесу;

2) *Готовність провідних для здійснення педагогічної діяльності когнітивних функцій* (мислення, пам'яті, уваги та ін.);

3) *Адаптаційну готовність* – здатність швидко та ефективно адаптуватись до змінних умов та вимог професійної діяльності;

4) *Інформаційну готовність* – наявність зразків виконання педагогічних дій, діяльності, сформованого до неї ставлення, а також знань, вмінь, практичних навичок, засобів та заходів раціональної організації праці, навчання та відпочинку [4].

Згідно з цією структурою психофізіологічної готовності до педагогічної діяльності **конфліктна компетентність** як здатність і готовність особистості до конструктивного регулювання конфліктів та саморегуляції у конфліктах входить до адаптаційної складової загальної готовності і є важливою характеристикою майбутніх педагогів.

У зв'язку з цим дуже важливим є питання дослідження конфліктної компетентності у студентів педагогічних ВНЗ як майбутніх трансляторів школярам знань, умінь і навичок грамотного управління конфліктами.

Загальне уявлення про компетентність пов'язане з ефективністю діяльності. Терміни «компетенція» і «компетентність» є творчим перетворенням англійського терміну competence. Competence походить від латинського competentis – «приналежність по праву», тобто коло питань, в якому конкретна особа володіє досвідом, знаннями, що дозволяють судити про певні речі. Російськомовна інтерпретація дозволяє визначити компетенцію як область, в якій належить розбиратися, і як те, що має певні межі, а компетентність – як рівень здатності конкретної особи ефективно діяти в рамках компетенції [11]. Конфлікт в найзагальнішому вигляді – це специфічно організована діяльність, в якій протиріччя утримується в процесі його розв'язання. Якщо ми визнаємо суперечливий характер процесів розвитку, то варто розглядати конфліктну компетентність як базову характеристику продуктивно-комунікативної діяльності.

У вітчизняній психологічній науці до питань конфліктів у педагогічних системах, здебільшого в межах взаємодії між суб'єктами навчального процесу, зверталось чимало науковців (О.І. Бондарчук, Л.М. Карамушка, Н.Л. Коломінський, Г.В. Ложкін, Н.І. Пов'якель та ін.), проте окремо питання про конфліктну компетентність не виділялись і не досліджувались.

Ми розглядаємо конфліктну компетентність як когнітивно-регуляторну підсистему професійно значущої сторони особистості і, слідом за Л.А. Петровською, вважаємо, що конфліктна компетентність є невід'ємною складовою частиною загальної комунікативної компетентності [7]. Конфліктна компетентність обов'язково включає обізнаність про діапазон можливих стратегій поведінки в конфлікті й уміння адекватно реалізовувати ці стратегії в конкретній життєвій ситуації, мінімізуючи таким чином можливі деструктивні наслідки.

Відповідно до психологічного підходу конфліктну компетентність можна представити як сукупність таких компонентів: когнітивного, операційного й особистісного [3].

Когнітивний компонент конфліктної компетентності включає в себе знання про конфлікт, його види, типи, функції, учасників конфлікту, умови перебігу конфліктів, образи конфліктних ситуацій, причини виникнення тощо.

Операційний компонент конфліктної компетентності включає спектр можливих поведінкових реакцій у конфлікті. Фактично йдеться про навички взаємодії суб'єктів конфлікту.

До *особистісного компоненту конфліктної компетентності* ми відносимо уявлення суб'єкта конфлікту про себе (мотиви, цілі, емоції тощо), тобто, «Я»-компетентність, про протилежну сторону (мотиви, цілі, емоції тощо), або про психологічний потенціал інших учасників конфлікту, здатність учасників конфлікту до емпатії, рефлексивність тощо.

До адаптаційного компонента психофізіологічної готовності до педагогічної діяльності також входить **професійна мотивація** особистості, а також пов'язана з конфліктною компетентністю (мотиви входять в особистісний компонент конфліктної компетентності).

Питання сутності, формування мотивації у вітчизняній та зарубіжній психології розроблялися в численних дослідженнях (О.М. Леонтьєв, О.Г. Ковальов, П.В. Сімонов, Ю.М. Орлов, Д. Маклелланд, Дж. Аткинсон, Е. Френч, Р. Моултон та ін.). У них дослідники по-різному розуміють природу мотивації та пропонують різні моделі та визначення мотивації.

Мотив – це сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, які викликають активність суб'єкта і визначають його спрямованість.

Одні дослідники під мотивацією розуміють сукупність усіх мотивів поведінки та діяльності особистості. Інші вважають, що мотивація – це сукупність чинників, що визначають поведінку та підтримують психічну активність на певному рівні. С.Л. Рубінштейн вказує, що «мотивація людської поведінки – це опосередкована процесом відображення суб'єктивна детермінація поведінки людини світом» [8, с. 368]. В.Ф. Ломов

під мотиваційною сферою особистості розуміє «загальну сукупність її мотивів, що формують та розвиваються протягом її життя» [6, с. 313]. К. Мадсен під мотивацією розуміє сукупність перемінних, що спонукають, підтримують і спрямовують поведінку [1].

Тобто, **мотивація** – це складне багатогранне явище, до якого входять такі поняття, як професійний інтерес, схильність, стійкість, потреба, узгодженість мотивів і т. ін. Дослідники мотивації по-різному розуміють природу мотивації та пропонують різні моделі мотивації.

Будь-яка діяльність завжди спонукається комплексом, поєднанням зовнішніх і внутрішніх мотивів. Берлойн вважає, що всі стимули, які впливають на активацію і викликають внутрішню мотивацію мають наступні характеристики: новизна і зміна, несподіваність, складність, невизначеність.

М. Чиксентмихалі запропонував як внутрішню мотивацію певний емоційний стан – радість від активності та виділив такі показники (ознаки) суб'єктивного стану внутрішньої умотивованості в діяльності: відчуття повної (розумової і фізичної) включеності в діяльність, повна концентрація уваги, думок і почуттів на справі, відчуття того, що чітко знаєш, як слід діяти в той чи інший момент роботи, чітке усвідомлення її цілей, відсутність хвилювання, тривоги перед можливими помилками і невдачею, втрати звичного почуття чіткого усвідомлення себе і свого оточення, ніби «розчинення» у своїй справі.

Р. де Чармс вбачає внутрішню мотивацію в тому, щоб відчувати свою ефективність, відчувати себе джерелом змін у навколишньому світі, прагнути бути причиною власних дій, а не підпадати під вплив інших людей [1].

Таким чином, переживання людьми власної автономії і особистісної причинності, відчуття себе джерелом змін у навколишньому світі є важливим показником внутрішньої мотивації.

Ще один чинник – відчуття власної компетентності, відчуття власних можливостей – також є важливою спонукою (причиною) будь-якої діяльності і характеризує внутрішню мотивацію.

Зазначається, що будь-яка діяльність завжди спонукається комплексом, поєднанням зовнішніх і внутрішніх мотивів. Під зовнішньою мотивацією розуміють детермінацію поведінки фізіологічними потребами організму і стимуляцією середовища. А от під внутрішньою мотивацією – зумовленість поведінки чинниками, безпосередньо не пов'язаними із впливом середовища і фізіологічними потребами організму. Тобто, внутрішньо мотивована поведінка здійснюється заради себе самої і не може бути лише засобом досягнення зовнішньої цілі. [1]. Як зазначає С.С. Занюк, внутрішній мотив – це завжди стан радості, задоволеності від своєї справи.

Різні мотиваційні утворення особистості об'єднуються у цілісну структуру – *спрямованість особистості*, що характеризується ієрархічністю, наявністю домінуючих мотивів, які визначають вектори активності особистості (ставлення до дійсності, до інших людей, до самої себе як провідні спрямованості на предметну діяльність, на інших людей, на себе особисто). Тобто, спрямованість особистості – це системна властивість особистості, що утворює генеральну динамічну тенденцію особистості.

Мотиваційна сфера особистості є не тільки відображенням її індивідуальних потреб [5, с. 118]. Треба також зазначити, що важливу роль у формуванні та розвитку мотиваційної сфери особистості відіграють суспільні інститути: система освіти, пропаганди тощо.

У зв'язку із цим, певний інтерес мають роботи, присвячені вивченню різних аспектів професійного становлення особистості, зокрема, дослідження формування й динаміки професійних якостей студентів [9, 10].

Особистісний і професійний розвиток у студентів взаємозумовлені. З одного боку риси особистості (у нашому випадку – потреби та конфліктна компетентність) суттєво впливають на вибір професії та подальший професійний розвиток особистості, з іншого сама професія або професійна мотивація впливає на розвиток особистості. Тобто, розвиток і конфліктної компетентності, і професійної мотивації є важливими складовими формування особистісної зрілості і неодмінною умовою успішного професійного становлення майбутнього фахівця.

Висновки

1. *Мотивація* – це складне багатогранне явище, до якого входять такі поняття, як професійний інтерес, схильність, стійкість, потреба, узгодженість мотивів, і визначається потребами, цілями, рівнем домагань, ідеалами, умовами діяльності, світоглядом, переконаннями, спрямованістю особистості. Всі мотиваційні утворення впливають на визначення поведінки та рішень особистості.

2. *Конфліктну компетентність* студентів педагогічних ВНЗ ми розглядаємо як інтегральне утворення (близько до трактування Л.А. Петровської), найважливішою серед складових якого бачимо суб'єктну позицію студентів у конфлікті, яка базується на їх емпатійно-рефлексивній культурі та культурі саморегуляції.

3. Ми вважаємо, що конфліктна компетентність та професійна мотивація у структурі загальної психофізіологічної готовності до педагогічної діяльності, є одними з найважливіших характеристик становлення професіоналізму в системі освіти і тому потребують всебічного вивчення у студентів педагогічних ВНЗ.

4. Система підготовки фахівців – майбутніх педагогів для забезпечення їх високого професійного рівня має включати в себе програми розвитку конфліктної компетентності та професійної мотивації з особливим акцентом на внутрішню особистісну мотивацію.

Література:

1. Занюк С.С. Психологія мотивації та емоцій: Навчальний посібник для студентів гуманіст. Факультетів ВНЗ, – Луцьк: Ред. – вид. від. Волин. Держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1997. – 180 с.

2. Зеер Э.Ф. Психология профессионального развития: учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений/ Э.Ф. Зеер. – 2-е изд. стер. – М.: Изд. центр «Академия», 2007. – 240 с.
3. Карамушка Л.М., Войтович М.В. Технологія запобігання та розв'язання організаційних конфліктів//Технологія роботи організаційних психологів: Навч.посіб./За наук ред. Л.М. Карамушки. – К.: Фірма «ІНКОС», 2005. – С.223 – 252.
4. Кокун О.М. Проблема забезпечення адаптаційної готовності студентів до професійної діяльності і шляхи її вирішення//Вісник. Збірник наукових статей Київського Міжнародного університету. Серія: Психологічні науки. –К.: КиМУ, 2005.- Вип 7. – С. 52 – 59.
5. Костюк Г.С. Мислення і його розвиток // Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. – К.: Радянська школа, 1989. – С.184 – 251.
6. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. – М.: Наука, 1984. – 444 с.
7. Петровская Л.А. К вопросу о природе конфликтной компетентности //Вестник Московского университета. Сер.14. Психология. – 1997. – №4. – С.41 – 45.
8. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 1999. – 720 с.
9. Семиченко В.А. Пути повышения эффективности изучения психологи. – К.: Магістр-S, 1997.-124с
10. Якунин В.А. Психология учебной деятельности студента. – М., 1993.- 216 с.
11. Комалова Л.Р. Конфликтологическая компетентность как профессиональный принцип конструктивной коммуникации в конфликте, 2005 :<http://conflictmanagement.ru/text/?text=528>.